

ПАШКІВСЬКА
Оксана Анатоліївна,
старший науковий співробітник
ДНСГБ УААН
(м. Київ)

**РОЗВИТОК ҐРУНТОЗНАВСТВА
В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТЕХНІКУМАХ УКРАЇНИ
В 20-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ**

У статті розглянуто окремі історичні факти щодо розвитку ґрунтознавства в сільськогосподарських технікумах у 20-х роках ХХ ст.

В статье рассмотрены отдельные исторические факты относительно развития почвоведения в сельскохозяйственных техникумах в 20-х годах ХХ ст.

In the article separate historical facts are considered in relation to development of soil science in agricultural техникумах in 20th of ХХ century.

Осередком розвитку ґрунтознавчої науки в Україні в 20-х роках ХХ ст. були сільськогосподарські технікуми. За номенклатурою навчальних закладів того часу технікуми прирівнювали до вузів із підготовки спеціалістів вузького профілю. У «Положенні про технікуми УСРР», затвердженому Постановою Всеукраїнського центрального комітету і Ради Народних Комісарів УСРР, зазначалося, що технікуми – це вищі школи, які повинні готувати фахівців вищої кваліфікації з певних вузьких спеціальностей для різних галузей народного господарства.

Завданням даної статті є здійснення комплексного історичного аналізу науково-дослідної діяльності кафедр ґрунтознавства сільськогосподарських технікумів. Певний матеріал про роботу кафедр технікумів знаходимо в книгах з історії окремих вузів [1, 2, 3, 4].

Сільськогосподарські технікуми в основному готували спеціалістів з агрономії, ветеринарії, зоотехнії та механізації сільського господарства. У

процесі навчання студенти агрономічних спеціальностей проходили курс «Хліборобства з основами ґрунтознавства». Фактично курс охоплював знання з ґрунтознавства, агрономії, луківництва і лісівництва. Більш точний зміст даного курсу і розподіл навчального часу для вивчення окремих частин курсу кожний технікум установлював самостійно [5, с. 6]. Згідно з плановими навчальними завданнями викладачі сільськогосподарських технікумів разом зі студентами проводили науково-дослідну роботу з вивчення багатьох природних факторів сільського господарства районів, де вони були розташовані. З цією метою організовувались екскурсії для ознайомлення з головними типами ґрунтів даної місцевості та їхніми покладами, проводилися показові виймання зразків і монолітів, велися регулярні метеорологічні та фенологічні спостереження, проводився збір гербарію. У 20-х роках минулого століття розробкою окремих наукових питань із ґрунтознавства займались у таких технікумах сільськогосподарського профілю: Білоцерківський, Полтавський, Червоноградський, Мигіївський, Волинський, Майнівський, Луганський, Вінницький, Херсонський сільськогосподарські технікуми, Київський меліоративно-землевпорядний політехнікум, Чернігівський та Уманський сільськогосподарські політехнікуми, Полтавський і Дніпропетровський землевпорядні технікуми.

Білоцерківський сільськогосподарський технікум створений на базі Білоцерківської класичної гімназії і відкритий у жовтні 1920 року. Технікум на початку 20-х років ХХ століття готував фахівців із трьох спеціальностей: рільництва, садово-городництва та механізації сільського господарства. У 1929 році навчальний заклад був перейменований у сільськогосподарський інститут із трьома факультетами: рільництва, колективізації, механізації сільського господарства [1].

У складі рільничого факультету функціонувала кафедра ґрунтознавства й агрохімії, яка була заснована в 1920 році. Першим її завідувачем до 1929 року був доцент В.Ф. Фанстіль. З 1924 року в технікумі почали працювати кабінети ботаніки, рослинництва, ентомології та ґрунтознавства, а в 1926 році закладене

навчально-дослідне поле і збудований вегетаційний будинок. Відкриття кабінетів і закладання поля започаткували розвиток науково-дослідної роботи в Білоцерківському сільськогосподарському технікумі. Одним із найперших завдань у веденні науково-дослідної роботи технікуму в 20-х роках ХХ ст. стало вивчення природних і економічних умов свого адміністративного району. Це одночасно була і науково-дослідна робота технікуму, і навчально-практична робота студентів. У зв'язку з інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва в першу чергу в планах науково-дослідної роботи вузу першочерговим було дослідження природних умов сільського господарства району. У цій галузі здійснено практичну роботу з обстеження ґрунтів, дикорослої флори, бур'янів, фенологічні спостереження [6].

Обстеження ґрунтів проводилися кафедрою ґрунтознавства й агрохімії під керівництвом доцента В.Ф. Фанстіля навколо м. Біла Церква та її округ. Поряд з цим здійснено ботанічні обстеження, які змальовували дикорослу флору, притаманну для кожного дослідженого типу ґрунту. Всіма роботами керували викладачі відповідних дисциплін (М.К. Гродзінський, В.П. Гродзінська, О.О. Табанецький). До проведення обстежень також залучали студентів агрономічних спеціальностей технікуму [1, с. 90-92].

Ґрунтові дослідження були проведені на території навчально-дослідного господарства технікуму й охопили район деградованих чорноземів і лісових суглинків, також обстежено піскуваті ґрунти ярів р. Рось на Канівщині. Під час досліджень вивчали динаміку поживних речовин у різних ґрунтах залежно від умов рельєфу [1, с.70].

Крім того проведені окремі обстеження ґрунтів рекогносціровочного характеру в північному районі Білоцерківської округи неподалік м. Фастів. Вони мали практичне значення, оскільки досліджуваний район знаходився на межі лесової і моренової зон [6, с. 90].

Отже, саме в 20-ті роки минулого століття в технікумі всі роботи з обстеження ґрунтів стали науковим надбанням кафедри агрохімії і

грунтознавства сучасного Білоцерківського національного аграрного університету.

У 20-х роках ХХ ст. курс ґрунтознавства читався також в програмі Чернігівського сільськогосподарського політехнікуму для агрономічних спеціальностей. Крім того, у закладі велася галузева наукова-дослідна робота. Так, всебічним дослідженням солонцюватих і болотяних ґрунтів Чернігівської області займалася агрохімічна лабораторія Чернігівського сільськогосподарського політехнікуму, яка розпочала цю роботу під керівництвом М.В. Колеснікова наприкінці 20-х років відповідно до домовленості з Чернігівським ОЗВ, у Куликівському та Олешківському районах, де проводилися на той час і планувалося проводити надалі великий обсяг меліоративних робіт з осушення боліт (Краснянська система боліт) згідно з робочим планом Наркомзему УСРР. Передбачалося з'ясувати наявність і поширення солонцюватих ґрунтів у Чернігівській окрузі, морфологічні ознаки, фізичні властивості, хімічний склад генезу та придатність солонцюватих ґрунтів для меліорації. Польові дослідження проводили співробітники агрохімічної лабораторії політехнікуму – М.В. Колесніков, І.Я. Григоренко, С.С. Раєвська. До обстежень залучали також студентів старших курсів, щоб вони набули практичних навичок проведення польових дослідів. Наприклад, протягом двох місяців – серпня-жовтня 1929 року студенти політехнікуму Л.А. Верзилів і П.П. Жабиків брали участь у польових дослідженнях та аналітичній обробці зібраних матеріалів [7, с. 3].

Експедиція під керівництвом М.В. Колеснікова проводила обстеження загальноприйнятим польовим методом: на відповідних елементах рельєфу закладали перетини ближче до ґрунтової води, із різних генетичних поземів вибирали зразки ґрунту і ґрунтової води для подальших лабораторних аналізів, а також брали проби на соду, хлор і сірчану кислоту [7, с. 7].

Результати ґрунтових досліджень Куликівського та Олешківського районів, проведених колективом агрохімічної лабораторії Чернігівського

сільськогосподарського політехнікуму, були опубліковані в «Записках» технікуму.

Завідувач лабораторії М.В. Колесніков брав участь у роботі Всеукраїнської наради ґрунтознавців 28-29 травня 1928 року. На нараді він виступив в обговоренні питання про збільшення годин викладання теоретичного курсу ґрунтознавства, а також практичних і лабораторних вправ у вищих навчальних закладах, оскільки вважав, що ґрунтознавство – це фундамент циклу спеціальних дисциплін.

Після остаточного встановлення радянської влади в Херсоні у 1922 році за розпорядженням Миколаївського губернського відділу народної освіти Херсонське сільськогосподарське училище, а також Херсонський політехнічний інститут були об'єднані в Херсонський сільськогосподарський технікум із чотирма факультетами: агрономічним, хімічним, рибної промисловості та сільськогосподарського машинобудівництва. За період 20-х років заклад зазнав багато реорганізацій із закриттям і заснуванням факультетів. У 1929 році одержав назву Херсонський сільськогосподарський інститут ім. О.Д. Цюрупи [2, с. 51].

У 20-х роках минулого століття технікум був основним центром підготовки спеціалістів регіону в галузі агрономії і вважався одним із кращих сільськогосподарських навчальних закладів півдня України.

Для проведення занять найкраще з усіх факультетів були обладнані лабораторії та кабінети агрономічного: кабінет ґрунтознавства і загального землеробства; кабінет часткового рослинництва; кабінет загальної ботаніки, анатомії і фізіології рослин.

У кабінеті ґрунтознавства і загального землеробства розміщувалася велика колекція мінералів, гірських порід, ґрунтових зразків, необхідних для проведення практичних занять із ґрунтознавства і землеробства [2, с. 54].

Курс ґрунтознавства входив у програму землеробства агрономічного факультету. У 1926 р. на посаду завідувача кафедри ґрунтознавства Херсонського сільськогосподарського технікуму був запрошений професор

Дмитро Іванович Сідері – відомий спеціаліст у галузі ґрунтознавства та агрохімії. Після закінчення в 1915 році фізико-математичного факультету Одеського університету Д.І. Сідері був залишений для проходження практики і підготовки до професорського звання у професора О.Г. Набоких.

На початку 20-х років ХХ ст. Д.І. Сідері був завідувачем кафедри ґрунтознавства Мигіївського сільськогосподарського технікуму, а з 1926 по 1932 рік очолював кафедру ґрунтознавства Херсонського сільськогосподарського технікуму (згодом Херсонського СГІ) [2, с. 80]. Лекції з ґрунтознавства, які читав студентам Д.О. Сідері, відзначалися своєю глибиною і формою викладу матеріалу.

Крім викладацької роботи, Д.І. Сідері займався галузевою науково-дослідною роботою. Його праці з питань структуроутворення ґрунтів, опубліковані у 20-х роках ХХ століття, а саме «До вивчення структури ґрунтів», «Вплив електролітів на органічні колоїди ґрунтів», «Методи електродіалізу у зв'язку з визначенням увібраних катіонів», широко відомі у світі. Наприкінці 20-х років як завідувач кафедри ґрунтознавства Херсонського сільськогосподарського технікуму він брав активну участь у роботі нарад і з'їздів із ґрунтознавства, де доповідав про проведені дослідження. На з'їзді українських ґрунтознавців, що проходив 7–12 травня 1929 року в Харкові, виступив з доповіддю «Адсорбція та електродіаліз ґрунтів». Доповідь було прийнято схвально і постановлено надрукувати її, оскільки роботи з вивчення структури ґрунту доповнювали знання про ґрунти новими науковими даними [8, с. 225].

Виходячи із завдань швидкого піднесення аграрного сектору України і регіону, 20 квітня 1920 року на об'єднаному засіданні колегії повітового відділу народної освіти й Луганського відділу освіти, скликаного Донецьким губернським відділом народної освіти, було прийнято рішення про створення сільськогосподарського технікуму в Луганську – першого вузу сільськогосподарського профілю на Донбасі [3, с. 62].

У перші роки навчальний процес аграрного закладу проходив у складних соціально-політичних і економічних умовах. Після укомплектування матеріально-технічної бази і науково-педагогічних кадрів восени 1921 року Луганський рільничий технікум було відкрито. У відання технікуму віддано землі Луганської дослідної станції, де студенти могли проводити практичні завдання. У перші роки роботи для проведення занять викладачі та студенти користувалися також Луганським центральним міським фізичним кабінетом й іншими природничонауковими лабораторіями, що знаходились у місті [3, с. 65].

Спочатку дисципліни геологія, ґрунтознавство й агрохімія входили до складу кафедри загального землеробства.

У 1924 р. в технікумі розпочато облаштування фізичного і ботанічного кабінету. Вже у 1925 р. було почато укомплектування інших природничих кабінетів. Так, для облаштування хімічної лабораторії Московський комісаріат народної освіти надіслав посуд і хімічні реактиви. Після одержання коштів із фонду сприяння культурного будівництва Донбасу Луганський сільськогосподарський технікум дістав змогу обладнати лабораторії ґрунтознавства і зоотехнічну [3, с. 79].

На двомісячних курсах із подолання агрономічної неграмотності серед селян і підвищення культури агровиробництва, що діяли при технікумі, викладачі та студенти, яких відібрали для проведення лекцій та практичних занять, мали можливість продемонструвати зразки ґрунтів і провести деякі досліді щодо визначення властивостей ґрунтів у добре обладнаній лабораторії ґрунтознавства.

Навчально-дослідне господарство закладу виконувало функції центру виробничого навчання студентів. На базі науково-дослідного господарства студенти агрономічних спеціальностей мали змогу проводити польові досліді з вивчення властивостей ґрунтів.

У 1928 р. у зв'язку з уніфікацією навчальних закладів Луганський технікум рільництва було реорганізовано в інститут рільництва. До новоствореного Луганського інституту рільництва переведено студентів

старших курсів Цюрюпінського і Мигіївського сільськогосподарських технікумів, які було закрито [3, с. 88].

У цьому ж році на посаду завідувача кафедри ґрунтознавства і геології Луганського сільськогосподарського інституту запрошено Павла Івановича Луцького. Колектив кафедри, очолюваний ним, крім освітньої, займався також науково-дослідною діяльністю в галузі ґрунтознавства. Наукові роботи, що проводилися під керівництвом П.І. Луцького, були спрямовані на дослідження й розробку агротехнічних заходів і внесення добрив для підвищення родючості ґрунтів. П.І. Луцький провів низку досліджень ґрунтів Донбасу, надавав консультації різним організаціям із питань ґрунтознавства та інженерної геології. До проведення науково-дослідних робіт із ґрунтознавства П.І. Луцький залучав студентів агрономічних спеціальностей, які мали змогу таким чином проходити агровиробничу практику і набирати досвіду ґрунтознавчих досліджень у польових умовах [3, с. 140].

Результати ґрунтових досліджень П.І. Луцький репрезентував на наукових нарадах і з'їздах із ґрунтознавства. На Всеукраїнській нараді ґрунтознавців у 1928 році він був обраний до секретаріату наради. На Всеукраїнському з'їзді ґрунтознавців у 1929 році П.І. Луцького разом із професором В.І. Крокосом вибрали до Оргбюро у справі підготовки до II Міжнародного конгресу ґрунтознавців відповідальними за проведення екскурсії для делегатів конгресу по станції Сальково для огляду солонцевого комплексу [3, с. 140].

Отже, у Луганському сільськогосподарському технікумі, згодом – інституті, велася науково-дослідна робота з ґрунтознавства, вивчення і розробки агротехнічних заходів щодо підвищення родючості ґрунтів.

Уманський сільськогосподарський технікум створений у 1921 році на базі училища садівництва і землеробства, а в 1926 році реорганізований в сільськогосподарський політехнікум на правах вищого навчального закладу. У 1929 році на базі політехнікуму був створений Уманський сільськогосподарський інститут [4, с. 9].

Уманський сільськогосподарський технікум із двома факультетами – садово-городнім і агрономічним – готував спеціалістів вузького профілю з садівництва та агрономії. Випускниками Уманського сільськогосподарського технікуму періоду 1923–1926 рр. стали такі відомі згодом ґрунтознавці та агрохіміки, як П.А. Власюк, Н.К. Крупський, О.М. Грінченко, Г.С. Гринь, М.М. Шкварук [9].

Викладання ґрунтознавства й агрохімії велося на високому рівні ще за часи функціонування Уманського училища, проводилася і науково-дослідна робота. Так, М.К. Васильєв, який читав предмет «Часткове землеробство», крім викладацької діяльності, займався проведенням дослідів із вивчення ґрунтів, їх удобрення й обробітку. Результати своїх досліджень він висвітлив у праці «Ґрунти сільськогосподарського розсадника Уманського училища» 1897 року, в якій визначив особливу роль ґрунту в підвищенні культури землеробства в залежності від природних умов [10, с. 19].

В Уманському сільськогосподарському технікумі в 20-х роках минулого століття почали приділяти ще більшу увагу вивченню ґрунтів і шляхів підвищення їхньої родючості з метою збільшення урожайності польових культур. Поглиблені агрохімічні дослідження ґрунтів були проведені протягом 1924 – 1926 рр.

Курс ґрунтознавства в технікумі спочатку читав А.К. Пирожков, у 1924 р. для викладання курсу ґрунтознавства був запрошений професор М.Ф. Любочка. Крім читання предмету, професор М.Ф. Любочка займався науково-дослідною роботою з дослідження ґрунтів. У 1925 р. він видав монографію «Ґрунти Уманщини», в якій було подано загальну карту ґрунтів Уманської округи, морфологічний опис горизонтів, описано агрономічні показники ґрунтів району та розроблено рекомендації щодо їхнього використання [4, с. 52].

У 1926 році випускниками агрономічного факультету технікуму П.А. Власюком, О.М. Грінченком, М.М. Шкваруком була захищена перша колективна дипломна робота на тему «Динаміка азоту й фосфору, калію та вологості ґрунту в чотирипільній сівозміні». У роботі були викладені

результати дослідження ґрунтів і розробки наукових основ живлення рослин в зерно-буряковій сівозміні Уманської сільськогосподарської дослідної станції [9, с. 22].

У 1927 році кафедру ґрунтознавства очолював за сумісництвом професор О.І. Душечкін, який читав курс агрохімії і ґрунтознавства.

Протягом 1926–1928 років П.А. Власюк і Л.І. Тютюнник заснували лабораторію агрохімії, яка після реорганізації технікуму в інститут була перетворена на кафедру агрохімії. Першим завідувачем кафедри став П.А. Власюк. У 1929 році кафедру агрохімії і ґрунтознавства було об'єднано. Починаючи з 1929 року, курс ґрунтознавства і агрохімії вів П.А. Власюк. У той час на кафедрі також працювали М.М. Шкварук, М.І. Мусич, П.П. Мельничук та інші. Крім викладацької роботи, співробітники кафедри працювали над вивченням питань ефективності вапнування ґрунтів, на підставі досліджень були розроблені рекомендації щодо використання добрива дефекату, який містить кальцій. Також колектив кафедри вивчав ефективність мінеральних добрив у зерно-бурякових сівозмінах зони Лісостепу [4, с. 53].

Таким чином, саме в 20-х роках ХХ століття в Уманському сільськогосподарському технікумі були закладені основи для проведення подальших широкомасштабних агрохімічних досліджень ґрунтів.

Як висновок можна стверджувати, що в 20-х роках ХХ століття, крім сільськогосподарських інститутів, ґрунтознавство як наука успішно розвивалося в технікумах, зокрема в Уманському сільськогосподарському технікумі вагомих результатів досягнуто з вивчення ефективності вапнування ґрунтів, Луганському – з розробки агротехнічних заходів і схеми внесення добрив для підвищення родючості ґрунтів, Херсонському – вивчення структуроутворення ґрунтів.

Список використаної літератури

1. *Власенко В. М.* Білоцерківський аграрний університет: від витоків до сьогодення / В. М. Власенко, О. В. Стародуб, Є. А. Чернецький. – Біла Церква, 2005. – 224 с.

2. *Ушкаренко В. А.* Херсонский государственный аграрный университет. Исторический очерк / В. А. Ушкаренко, Т. Д. Мартынова. – Херсон : Айлант, 1999. – 180 с.
3. *Луганський національний аграрний університет.* 3 віку у вік! // за ред. В. Г. Ткаченка. – Луганськ : Арістей, 2006. – 550 с.
4. *Уманський Ордена Трудового Червоного прапора сільськогосподарський інститут ім. О. М. Горького* // за ред. І. М. Карасюка. – К. : Реклама, 1968. – 119 с.
5. *Шумило Г.* Про завдання с.-г. шкіл та їх навчальний план / Г. Шумило // Вісн. С.-Г. Освіти. – 1925. – № 2. – С. 3–12.
6. *Гродзінський М.* Дослідна робота Білоцерківського агротехнікуму / М. Гродзінський // Вісн. с.-г. освіти. – 1924. – № 2. – С. 89–93.
7. *Колесников М.* Поширення та морфологічні ознаки солонцюватих ґрунтів Чернігівської округи / М. Колесников // Записки Чернігівського С.-Г. Політехнікуму. – 1930. – Кн. 1. – С. 3–20.
8. *З матеріалів I Всеукраїнського з'їзду ґрунтознавців (7.V. – 12.V. 1929 р.)* // Труды наук.-дослід. катедри ґрунтознавства. – Х., 1930. – Т. 1. – С. 223–230.
9. *Карасюк І. М.* Вони навчалися в Умані / І. М. Карасюк // Вісн. Харківського нац. аграр. ун-ту Серія «ґрунтознавство». – 2004. – № 1. – С. 20–23.
10. *Белоус И. И.* Уманский ордена трудового знамени сельскохозяйственный институт имени А. М. Горького. 1844–1974 / И. И. Белоус. – К. : Вища школа, 1976. – 94 с.